

ЗМІСТ МОТИВАЦІЙНО-ЕМОЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА НАВЧАЛЬНОЇ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

У статті визначено структуру навчальної працелюбності молодших підлітків, що складається із сукупності взаємопов'язаних компонентів, а саме: мотиваційно-емоційного, інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного, особистісного. Проаналізовано зміст мотиваційно-емоційного компонента навчальної працелюбності молодших підлітків.

Ключові слова: *пізнавальна потреба, позитивні мотиви, позитивні емоції, позитивне ставлення.*

На⁰ сучасному етапі розвитку українського суспільства, у якому рівень освіти й культури населення, якості людського потенціалу набувають вирішального значення, навчання школярів не можна обмежувати лише процесом передачі їм знань і вмінь, нагромаджених людством, хоча це і залишається одним із найважливіших завдань навчальних закладів. Перед сучасною школою стоїть завдання формування в учнів здатності мислити й діяти в нових виробничих умовах, виховання таких найважливіших якостей особистості, як працездатність, воля, трудова й пізнавальна активність, самостійність, інтерес, схильність і любов до праці взагалі та навчальної праці зокрема.

Зазначені завдання висувають на перший план проблему виховання у школярів такої особистісної якості, як навчальна працелюбність, що знаходить вияв у любові й звичці до навчальної праці, сумлінному, старанному і своєчасному виконанні навчальних дій без примусу, зацікавленості у досягненні позитивних результатів і слугує не тільки дієвим засобом життєзабезпечення людини, а і її духовної самореалізації. Водночас навчальна працелюбність сприяє підвищенню якості навчання школярів, оскільки забезпечує позитивне ставлення їх до навчання, уміння доводити справу до кінця, сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності, що вимагає виявлення учнями пізнавальної активності, самостійності, ініціативності, наполегливості, вольових якостей.

Аналіз наукової літератури дає підстави для висновку, що в педагогіці досить широко розкрито суть поняття "працелюбність". Водночас зміст, форми і методи формування працелюбності у школярів досліджували вчені переважно в процесі трудового навчання і виховання (В. Вихрущ, О. Дзевєрін, В. Мадзігон, А. Нісімчук, М. Рябухін, В. Стешенко, В. Струманський, Д. Тхоржевський та ін.). Проблема ж навчальної працелюбності не була предметом спеціального цілісного дослідження: відсутнє чітке визначення поняття, структура й умови виховання зазначеної якості особистості школяра, зокрема підліткового віку.

Виховання навчальної працелюбності підлітків необхідно починати з визначення змісту і структурних компонентів навчальної працелюбності.

На підставі аналізу наукової літератури (В. Лозова, Н. Можасєва, Я. Неверович, В. Паламарчук, О. Попова та ін.) нами визначено структуру навчальної працелюбності молодших підлітків, яку подано у вигляді сукупності взаємопов'язаних компонентів, а саме: мотиваційно-емоційного, інформаційно-когнітивного, операційно-діяльнісного, особистісного.

Мета статті – розкрити зміст мотиваційно-емоційного компонента навчальної працелюбності молодших підлітків.

Мотиваційно-емоційний компонент навчальної працелюбності молодших підлітків передбачає наявність мотиву досягнення мети, готовність та інтерес до навчальної праці, постановку й усвідомлення цілей діяльності молодшого підлітка.

Генетичною основою мотивів є різні потреби – первинні (природні) та вторинні (матеріальні й духовні). Більшість потреб людини мають подвійний характер: як життєва необхідність і як прагнення задовольнити духовні запити.

Засобом задоволення пізнавальної потреби завжди є нове знання, нова інформація. При цьому здобуття нового знання не гасить її, а, навпаки, підсилює. Пізнавальна потреба в розвинутій формі стає ненасиченою – чим більше людина дізнається, тим більше їй хочеться знати.

Пізнавальна потреба є найважливішим компонентом навчання, яка підвищує можливість засвоєння знань і розвитку учнів, є передумовою виховання навчальної працелюбності. Функції пізнавальної потреби в педагогічному процесі полягають у такому: 1) надає загальний стимуляційний вплив на психічну діяльність: мобілізує духовні сили школяра на розв'язання пізнавальних завдань, підвищує рівень психічної діяльності, впливає на зміст психічних процесів, на динаміку їх перебігу, їх емоційну і волюву характеристику; 2) є найважливішою внутрішньою умовою розвитку особистості школяра, що зумовлюється її роллю як чинником спрямованості особистості, її властивістю наділяти діяльність позитивними емоціями і робити її більш значущою для особистості школяра; 3) чинить регулюючий вплив на розумові процеси, спонукає до самостійної, пошукової, творчої пізнавальної діяльності; 4) позитивно впливає на якість знань школярів, їх глибину та дієвість, широту і систематизацію; 5) сприяє інтелектуальному розвитку школярів, розвитку окремих психічних процесів і якостей мислення; 6) має великий стимуляційний вплив на відправлення фізіологічних процесів організму, на тонус його життєдіяльності, на функціональний стан мозку.

Пізнавальна потреба властива всім – і дітям, і дорослим. Але визначити її не просто. Так, сама по собі успішність школяра не може бути свідченням інтенсивної пізнавальної потреби. Є чимало успішних учнів, у яких одне бажання – не отримати поганої оцінки. Також багатьом учителям відома специфічна розумова лінь відмінників. За спостереженнями, деяким відмінникам властива своєрідна машиноподібність діяльності, коли все однаково, ні до чого немає інтересу, а є треноване вміння заробляти хороші оцінки.

На основі результатів аналізу наукової літератури (В. Лозова, А. Маркова, Г. Щукіна та ін.), ми зробили спробу виділити пріоритетні мотиви, котрі виникають в учнів на основі потреб та стимулюють і мобілізують їх на прояв активної позиції в навчальній діяльності, що сприяє формуванню їхньої працелюбності, а саме:

- ставлення до навчально-пізнавальної діяльності як до цінності;
- пізнавальний інтерес, який у динаміці свого розвитку може перетворюватися у схильність як вияв потреби в діяльності (у нашому випадку – навчально-пізнавальної), що викликає інтерес;
- прагнення до особистого вдосконалення, що пов'язане з намаганням прискорити темпи власного інтелектуального розвитку, зайняти гідне місце у своєму оточенні, домогтися визнання, поваги;

- потреба у спілкуванні з друзями, бажання співробітничати з ними у навчальній діяльності;
- обов'язки, що пов'язані з необхідністю систематично відвідувати заняття, виконувати вимоги навчальної програми;
- прагнення бути схожим на тих, хто досяг певної мети у навчальній діяльності або має особливі якості й достоїнства, набуті в результаті занять.

“Мета – це ідеальний, спонукальний імпульс до активної діяльності, в якій відтворюється ідеальний образ задоволеної потреби, що спонукає людину до діяльності” [3, с. 52].

У процесі навчальної діяльності цінності є пріоритетною основою, на якій ґрунтується вибір мети і засобів реалізації навчальної діяльності. Мета має важливе значення у процесі навчальної діяльності, бо, як і цінність, виступає регулятором навчання. Мета, що містить у собі ідеальний майбутній результат навчальної діяльності, спрямовує й організовує весь навчальний процес. Вона як спонукальна сила, будучи складним інтегральним об'єднанням цінностей, знань, емоцій і волі, на відміну від ціннісних установок, є технологічним утворенням, що завжди викликає відповідну навчальну діяльність.

Ф. Іваненко особливо важливим у навчанні школярів вважає “типові мотиви, які спонукають дітей охоче працювати, перетворюють працю в очах учнів на значиму для них справу. Саме з мотивами пов'язане формування відношення до праці як головної цінності” [10, с. 137].

Однією з характерних особливостей мотивів навчально-пізнавальної діяльності молодшого підлітка є те, що вони мають на меті, передусім, розкриття творчих сил і здібностей учня, його всебічного й гармонійного розвитку. Це дає підстави стверджувати, що “...в основі мотивів навчально-пізнавальної діяльності молодшого підлітка лежать духовні потреби, адже саме навчання формує й задовольняє велику гаму інтелектуальних, морально-вольових, естетичних потреб дитини” [6, с. 23].

Для виховання навчальної працелюбності молодших підлітків важливо зрозуміти, які потреби формуються у ході цього процесу. Такими є потреба в постійній діяльності, новизні, емоційному насиченні, рефлексії та самооцінці тощо.

Потреба має відбиватися в інтересі, сконцентровувати увагу учня на певних явищах, аспектах навчально-пізнавальної діяльності для того, щоб у результаті складних психічних процесів відбиття, уяви, інтуїції був у змозі з'явитися ідеальний образ бажаного результату – мети.

Якщо інтерес складається на основі відповідних потреб, то на його підґрунті, у свою чергу, формується мета діяльності. Водночас мета автоматично не виникає слідом за інтересом. “Мета, – слушно зазначає А. Гендін, – відбиває потребу крізь призму інтересу. Інтерес ніби висвітлює ті сторони об'єктивної дійсності, на які внаслідок природи суб'єкта слід спрямовувати його дії, необхідні для задоволення потреб” [3, с. 18]. У меті трансформуються, зазвичай, найзначущі інтереси суб'єкта, які зумовлюються найбільш важливими для людини потребами.

Зазначимо, що важливу роль у вихованні навчальної працелюбності молодших підлітків відіграє *емоційно-почуттєва сфера*, оскільки мотиви діють не безпосередньо, а через механізм “емоційної корекції поведінки” (О. Запорожець): емоції оцінюють особистісний сенс подій, що відбуваються, і у випадку невідповідності цього сенсу мотиву змінюють загальну спрямованість діяльності особистості [8, с. 219].

Важливе значення у ціннісному ставленні до навчальної діяльності мають емоційні переживання молодшого підлітка: почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність навчально-пізнавальної діяльності учня; емоційний тонус, емоційна сприйнятливість, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль, завдяки яким відбувається особистісне освоєння навчальних ситуацій, котрі пов'язані з умовами, процесом і результатами навчальної праці молодшого підлітка. Емоційне ставлення сприяє появі відчуття значущості навчальної праці та її суб'єктивного поцінування. А цінності надають емоціям глибини і значущості, перетворюючи їх у стійкі почуття [9].

При аналізі науково-педагогічної літератури ми звернули увагу на те, що багато психологів (Д. Ельконін, Г. Костюк, А. Макаров та ін.) головною умовою позитивного ставлення до навчальної праці вважають створення і підтримування емоційного клімату. Ставлення до навчальної праці, а саме його емоційна сторона, відноситься до вищих почуттів, які виникають із задоволенням або незадоволенням потреб молодшого підлітка.

А. Маркова, розглядаючи організацію навчальної діяльності вказує, що новий тип ставлення, який виникає в учня до навчальної діяльності є новоутворенням. Вона зауважує, що у процесі навчання ставлення учнів до навчально-виховного процесу може змінюватися [7; 9]. Як зазначено в її працях, відбувається взаємний вплив мотиваційних та емоційних моментів навчання. Розглянемо такий приклад: коли учень ставить мету, то прагнення її досягти супроводжується конструктивною емоцією незадоволення, потім мета досягається, настає стан емоційного задоволення, який за мірою того, як у школяра виникають нові, більш зрілі мотиви та важчі цілі знову змінюється емоцією незадоволення [8].

Позитивне ставлення до навчання – це емоційна забарвленість, здатність учня до здобуття знань під час навчально-пізнавальної діяльності. Якщо учень часто на уроці відчуває емоції радості, він кожного разу отримує позитивне підкріплення, це приводить до формування емоційного компонента ставлень, що безпосередньо залежить від характеру задоволення очікуваного в навчальному процесі. Позитивне чи негативне ставлення завжди пов'язане з емоційно-афективною системою особистості школяра. Але емоційне благополуччя, перевага задоволеності собою в учнів може призвести до погіршення інтелектуального зростання. Тому в процесі навчання мають бути наявні й емоції з негативною модальністю. Так, емоція незадоволення є джерелом пошуку нових способів роботи, самовиховання та самовдосконалення. Стан емоційного комфорту учнів повинен змінюватися станом відносного дискомфорту, характерного для появи нових завдань, пошуку невідомих шляхів їх вирішення [10].

Висновки. Зміст мотиваційно-емоційного компонента навчальної працелюбності молодших підлітків є сукупністю таких складників, як: пізнавальна потреба (поглиблення “старих” знань; здобуття нових знань; самовираження; спілкування з друзями; бажання співробітничати з однолітками у навчальній діяльності), позитивні мотиви (пізнавальний інтерес; прагнення до особистого вдосконалення; бажання зайняти гідне місце у своєму оточенні; домогтися визнання, поваги; необхідність виконувати вимоги навчальної програми; прагнення бути схожим на успішних учнів), позитивні емоції (радість, упевненість, задоволення, цікавість, гордість, здивування, конструктивний сумнів).

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 5–14.
2. Бех І.Д. Проблема методів виховання у сучасній школі / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 136–140.
3. Гендин А.М. Потребности, интерес, цель как факторы детерминации человеческой деятельности / А.М. Гендин // Проблемы философии и научного коммунизма. – Красноярск, 1971. – Вып. 6. – 107 с.
4. Гильбух Ю.З. Психология трудового воспитания школьников / Ю.З. Гильбух, Е.П. Верещак. – К. : Рад. школа, 1987.
5. Кикнадзе Д.А. Потребности. Поведение. Воспитание / Д.А. Кикнадзе. – М. : Мысль, 1968. – 148 с.
6. Кичатинов Л.П. Проблема классификации видов деятельности и потребностей личности в процессе воспитания общественной направленности / Л.П. Кичатинов. – Иркутск, 1976. – 41 с.
7. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків : ОВС, 2002. – 250 с.
8. Можаяева Н.А. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді / Н.А. Можаяева. – К., 2009.
9. Щукина Г.И. Проблема познавательного интереса в педагогике / Г.И. Щукина. – М. : Педагогика, 1971. – 352 с.
10. Філософія : навч. посіб. / [І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін. ; за ред. І.Ф. Надольного]. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2012.

Сачава К.Д. Содержание мотивационно-эмоционального компонента учебного трудолюбия младших подростков

В статье определена структура учебного трудолюбия младших подростков, которая состоит из совокупности взаимосвязанных компонентов, а именно: мотивационно-эмоционального, информационно-когнитивного, операционно-деятельностного и личностного. Проанализировано содержание мотивационно-эмоционального компонента учебного трудолюбия младших подростков.

Ключевые слова: *познавательная потребность, позитивные мотивы, позитивные эмоции, позитивное отношение.*

Sachava K. Content of motivate-emotional component of educational diligence of junior teen-agers

The structure of small children's diligence consists of correlative components such as motivate-emotional, informational-cognitive and personal activities. They all are determined in this article. The main idea of the emotional-motivate small schoolchildren's component of diligence is analyzed by the author.

Key words: *cognitive need, positive reasons, positive emotions, positive attitude.*